

Thomas Munck, *Conflict and Enlightenment: Print and Political Culture in Europe, 1653-1795*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, 368 stranica

Tisak u Europi 16., 17. i 18. stoljeća, kulturne, političke i jezične promjene na koje tisak utječe, interpretacija vijesti, žene u novinama, cenzura, diskurs i različiti načini širenja informacija, sve to čini univerzum povijesti tiska, temu ove knjige, koja je komplicirana za istraživanje koliko je i zanimljiva. *Conflict and Enlightenment* detaljno opisuje kako je proces stvaranja novina, brošura, knjiga i drugih tiskanih materijala, od proizvodnje papira do krajnjega korisnika, isprepleten s poviješću i može se koristiti u njezinu istraživanju u mnogo većoj mjeri nego dosad.

Munckova knjiga otvara brojna pitanja o istraživanju povijesti tiska, a započinje s ovima: koje bi funkcije tisak mogao obavljati u angažiranju širega kruga čitatelja, koji prije toga nisu imali mnogo mogućnosti pristupiti tekstovima po vlastitom izboru, i posebno kako komunikacija u tisku može promijeniti neke od ključnih parametara političkoga života, široko definiranog? Središnji istraživački interes upravljen je na načine na koje tisak može pružiti ključne informacije i proturječne interpretacije u formatima kojima bi mogao pristupiti dosljedno veći broj čitatelja i koji bi se mogli citirati i osporavati. U svoje istraživanje autor uključuje sve tiskane vrste materijala, novine, brošure, knjige, časopise, a posebno je usredotočen na njihove višestruke prijevode.

Munck je komparativnu analizu koristio kroz šest poglavlja. Intenzivno je koristio svoju analizu tiska, koju je svrstao u mnoge kategorije, povezujući tisak s kulturnim promjenama, političkim kulturama, temama pisanja, odgovorima na djela pojedinih autora i način na koji su ti radovi prezentirani javnosti, jezičnim kategorijama, interpretacijama općega čitateljstva, Crkvom, cenzurom itd.

Djelo nam daje uvod u podrijetlo tiskarstva u Europi i autorova istraživanja te objašnjava utjecaj tiska na javnost. Naglašava važnost istraživanja izvan okvira poznatih djela jer istraživanje tiska uključuje svaki redak, riječ i simbol, čitanje između redova i presijecanje perspektiva otisaka koje istražujemo. To je jedini način na koji možemo pokušati razumjeti kako su ljudi interpretirali prve političke tekstove koje su pročitali.

Knjiga je organizirana u sedam poglavlja. Prvo, *Print, production, authors and readers* (25-70), upoznao nas je s razvojem tiska do 18. stoljeća, objasnilo postupak širenja tiska i proizvodnje novina, knjiga, pamfleta, brošura itd., osvrćući se na cijene izdavanja, prodaju i cirkuliranje objavljenoga. U poglavlju se raspravlja o okovima slobode izražavanja, prvenstveno se fokusirajući na cenzuru i razne regulacije te kako su izdavači to zaobilazili. Također je prikazana analiza radova Thomasa Hobbesa, Barucha de Spinoze i Johna Milтона, koja je usredotočena na njihove strategije objavljivanja djela. Kako su njihovi radovi bili otvoreno politički nastrojani, govoreći o problemima tamošnjega društva, autori su morali veoma oprezno birati način pisanja, jezik, mjesto izdavanja i prijevoda, sve s ciljem izbjegavanja kaznenoga progona, a širenja svojih ideja. Autor postavlja korelaciju između političke nestabilnosti i objavljenoga materijala. Kraći dijelovi poglavlja osvrću se na ulogu slika u izražavanju nezadovoljstva te ulogu pamfleta.

Drugo poglavlje, *Instability and politicisation* (1630-77) (71-127), usredotočilo se na drugu polovinu 17. stoljeća, politizaciju tiska i propagande tijekom Tridesetogodišnjega rata. Printani drvorezi te plakati, pamfleti i letci, koji su se uglavnom tiskali bez vladine privole, bili su slobodan način izražavanja mišljenja i nezadovoljstva naroda. Detaljnije se istražuje ideja utjecaja promjenjive političke situacije u zemlji na količinu otisnutoga materijala, ideja koja se proteže kroz cijelu knjigu. Autor radi pove-

znicu s francuskim i nizozemskim tiskom u istom periodu te otvara raspravu na koji način i koliko su intelektualci i učenjaci tih zemalja međusobno utjecali jedni na druge. Glavna je ideja ovoga poglavlja analizom tiska istaknuti njegovu stilsku i sadržajnu promjenu radi privlačenja širega čitateljstva toga razdoblja, koje ima potrebu razumijevanja postojeće političke strukture.

Treće poglavlje, *Subversive print in the early Enlightenment* (128-179), raspravlja o subverzivnom tisku ranoga prosvjetiteljstva, usredotočujući se na zabranjena djela, razne interpretacije Biblije, nesnošljivost i oblikovanje javnoga mišljenja na prijelazu u novo stoljeće. Djela Johna Lockea, Johna Tolanda, François-a Fénelona i C. L. Montesquieua analiziraju se da bi se vidjelo kako su prikazali civilno društvo. Ovo je bitan element u Munckovoj analizi, u kojoj pokušava prikazati stilske i jezične elemente tiska, kako se mijenjaju i prilagođavaju trenutačnoj političkoj situaciji, odnosno jesu li autori mogli slobodno pisati ili ne te kako su se izražavali prema tome. Nadalje, autor opisuje kakve su posljedice imale tadašnje konfrontacije (npr. Veliki sjeverni rat, Sedmogodišnji rat itd.) na suštinu, oblik i procese politike o kojima se raspravljalo u tisku. Većina autora u velikoj se mjeri oslanjala na „čitanje između redaka”, simbolizam i preneseno značenje da bi izbjegli pravne posljedice objavljivanja nečega zabranjenog ili „protudržavnog”.

Četvrto poglavlje, *Translation and transmission through cultural borders* (180-224), govori o širenju raznih djela prijevodima na strane jezike. Potežu se pitanja kako je tekst preveden te hipoteza da prevedeno djelo nikad ne može biti isto kao izvornik. Kao primjer navode se rječnici i enciklopedije objavljeni u 17. i 18. stoljeću, koji su sistematizirali znanje te povezivali čitateljsku publiku raznih prostora i jezika. Nadalje, možemo pročitati raspravu o revijalnim časopisima i *Neologiji* L. S. Merciera, djelu u kojem se prikazuju promjene francuskoga

jezika u slučaju preuzimanja stranih riječi i tvorbe novih (element utjecaja promjene jezika na tisak još je jedan bitan element Munckove analize). Autor započinje raspravu o pitanjima kulturnoga prevođenja ili o tome koliko daleko prevoditelji trebaju djelovati kao kulturni posrednici.

Peto poglavlje, *High Enlightenment, political texts and reform, 1748-89* (225-283), usredotočeno je na doba visokoga prosvjetiteljstva u drugoj polovini 18. stoljeća. Dio se fokusira na ilegalne knjige, cenzuru i klevetu. Iako se u tom razdoblju ne može govoriti o slobodi tiska više nego o apstraktnoj ideji, većinom se sloboda tiska povezivala s manjkom efektivne vlade koja bi kontrolirala izdavački svijet. Politička periodika, domoljubna društva i pamfleti trudili su se objaviti mišljenja suprotna vladajućem, ali su morali biti oprezni. Autor iznosi analizu dizajna tekstova, koji su napravljeni tako da potiču višestruko razumijevanje i praktični angažman. Jedno od glavnih pitanja u poglavlju jest kako bi određene vrste tiska objavljene u kontekstu glavnih političkih događaja mogle poboljšati svijest javnosti o političkim pitanjima i granicama legitimne vlasti. To se povezuje s idejom modeliranja objavljenoga materijala da se zadovolje parametri cenzure, a u isto se vrijeme javnost može informirati o postojećoj političkoj strukturi. Povlači se i paralela s tiskom koji je financirala vlada, posebice onim u Danskoj i Veneciji.

Šesto poglavlje, *Revolution: democracy and loyalism in print, 1789-95* (284-335), govori o demokraciji i lojalnosti u tisku, odnosno na koji su način autori i izdavači preuzeli imaginarniji i provokativni način izražavanja da bi opisali političko stanje svoje zemlje. Autor ideju provlači u analizi tiska u Parizu za vrijeme Revolucije te u Londonu, na koji su utjecala zbivanja u Francuskoj. Isto tako navodi da se tisak ne može smatrati prikazom stvarne političke scene i kulture zbog raznih političkih utjecaja na objavljene tekstove. U tom periodu počeli su se pojavljivati

saloni u kojima su žene iz elite organizirale vlastite rasprave za intelektualce. Tako se spominju neke žene u tisku i valu stvaranja „nacionalnoga” razumijevanja, npr. autorice Mary Wollstonecraft i Anna Barbauld te prevoditeljica L. F. de Keralio, koje su se bavile temom ženskih prava.

U sedmom poglavlju, *Conclusions* (336-344), Munck zaključuje knjigu tezom da je tisak definitivno najvažniji alat za širenje informacija i komunikaciju. Detaljnom studijom tiska knjiga se trudi prikazati kako su se i zašto brzo razvile diskusije o civilnom društvu, političkom autoritetu i moralnom ponašanju. Takva su istraživanja tiska složena te autor ističe da povjesničar treba biti otvoren za proučavanje i neuobičajenoga materijala raznim metodama. Sam autor kaže da se potrudio odgovoriti na pitanja s početka knjige, ona koja se tiču međusobnoga utjecaja tisak-društvo-vlada, ali da je to veoma težak zadatak. Nakon brojnih prikaza na koji se način tisak mijenjao pod političkim pritiskom važno je da povjesničar uzme u obzir limitacije objavljenoga teksta u usporedbi s onim što je izvorni autor zapravo htio reći.

Ova knjiga može biti korisna onima koji istražuju povijest tiska tijekom 16., 17. i 18. stoljeća, komparativnim povjesničarima i svima koji žele saznati detalje o procesu izrade tiska i širenju informacija u tom razdoblju. Autor je u analizu integrirao dvije najveće revolucije u modernoj Europi, povezujući kulturne i političke promjene s razvojem tiska, prikazujući put objavljenih tekstova kroz kulturne i jezične podjele. Knjiga se preporučuje svima koji žele saznati više o povijesti i analizi tiska, komparaciji i načinu „čitanja između redaka”. Munck se trudi analizirati novine novim pristupima da bi uvidio na koji su se način informacije modelirale kako bi dosegnule šire čitateljstvo te nam daje transformiranu sliku rane moderne političke kulture. Svojom je analizom uspio prikazati da ništa nije moglo spriječiti

tisak i ugasiti ga, koliko god nasilno pokušavali.

Iris Bevanda

Rakovički ustanak 1871., znanstvena konferencija u povodu obilježavanja 150. godišnjice (Zagreb, 7. listopada 2021.)

U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u suradnji Hrvatskoga instituta za povijest, Hrvatskoga državnog arhiva, Hrvatskoga povijesnog muzeja te suradnika na projektu *Mapiranje parlamentarnih izbora 1848. – 1918. u Hrvatskoj*, održana je 7. listopada 2021. znanstvena konferencija *Rakovički ustanak 1871.* povodom 150. godišnjice ustanka. Na konferenciji je sudjelovalo šesnaestero znanstvenika, a u četiri sesije izloženi su znanstveno-istraživački radovi koji su tematizirali djelovanje i ulogu Eugena Kvaternika od 1861. do 1871., međunarodni kontekst Rakovičkoga ustanka, sam tijekom ustanka te njegove odjeke u tadašnjem hrvatskom i austrijskom tisku.

Nakon pozdravnih riječi ravnatelja Hrvatskoga državnog arhiva Dinka Čuture, ravnatelja Hrvatskoga instituta za povijest Gordana Ravančića, načelnika Općine Rakovica Mihovila Bičanića te voditelja projekta *Mapiranje parlamentarnih izbora 1848. – 1918. u Hrvatskoj* Stjepana Matkovića započela je prva sesija konferencije, tematski usmjerena na Eugena Kvaternika i njegovo vrijeme, pod moderiranjem Alexandra Buczynskog. U prvom izlaganju, *Suvremena historiografija o Eugenu Kvaterniku*, Stjepan Matković i Goran Ovčariček analizirali su dosadašnju historiografiju o Eugenu Kvaterniku s posebnim osvrtom na istraživanja Jaroslava Šidaka te historiografske radove koji tematiziraju Kvaternikovu ideologiju i odnos prema Anti Starčeviću. Predavanjem *Vjerska problematika i odnos prema svećenstvu u*